95- سورة التين- مكية

النوبة الاولى

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ بنام خداونـد فـراخ بخشايش مهربان.
وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ (1) بانجير و بزيتون.
وَ طُورِ سِينِينَ (2) و بكوه نيكو.
وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (3) و باين شهر ببيم.
لَقَـدْ خَلَقْنَـا الْإِنْسـانَ كـه بيافريـديم مـردم را فِي أَحْسَـنِ تَقْوِيمٍ (4) در نيكوتر نگاشتى.
ثُمَّ رَدَدْنـاهُ أَسْـفَلَ سـافِلِينَ (5) آن گـه او را فروتـر همـه فروتران كرديم.
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُـوا وَ عَمِلُـوا الصَّـالِحاتِ مگـر ايشـان كـه بگرويدند و كردار هاى نيك كردند فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُـونٍ (6) ايشان راست مزدى ناكاست.
فَما يُكَـذِّبُكَ بَعْـدُ بِالـدِّينِ (7) آن كيسـت كـه تـرا دروغزن گيرد در خبر رستاخيز ؟
أَ لَيْسَ اللَّهُ بِـأَحْكَمِ الْحـاكِمِينَ (8) اللَّه نيسـت راسـت حكمتر همه حاكمان؟
. انجير زيتون جو قسم آهي. (1) طُور سينا جو.(2)
 هِن اَمن واري شهر (مڪي) جو (قسم).(3)
ته بيشڪ ماڻهوءَ کي تمام سهڻي نموني پيـدا ڪيوسـون. (4)
وري سڀني کان هيٺاهين کان هيٺ موٽايوسونس. (5)
پر جن ايمان آندو چڱا ڪم ڪيـا تن لاءِ اَڻ کُٽ اجـر آهي. (6)
پـوءِ (اي مـاڻهو) هن (نصيحت) پڄاڻـا ڪهـڙي شـيءِ تـوکي عملن جي بدلي ملڻ بابت منڪر بڻائي ٿي؟ (7)
حاڪمن جو وڏو حاڪم الله نه آهي ڇا؟ (8)

النوبة الثانية

این سوره هشت (8) آیتست، سی و چهار (34) کلمه (لفظ)، صد و پنجاه (150) حرف اکر،
جمله به مکه فرو آمد بقول مفسّران، مگر ابن عباس که گفت: مدنی است و به مدینه فرو آمده.
و درین سوره ناسخ و منسوخ نیست، مگر یك آیت که لفظ آن محکم است و معنی منسوخ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ؟ معنی این آیه منسوخ است بآیت سیف لانَّ معناها خلّ عنهم و دعهم.
و در خبر است از ابی بن کعب از مصطفی (صلي الله عليه وسلم) گفت: «هر که سوره «و التّین» برخواند اللّه تعالی او را در دنیا دو چیز دهد: یکی عافیت، دیگر یقین و بعدد هر کسی که این سوره برخواند او را روزه یك روز بنویسند.
وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ: قال ابن عباس و الحسن و المجاهد و مقاتل و الکلبی و عطاء بن ابی رباح: هو تینکم الّذی تأکلون و زیتونکم الّذی تعصرون منه الزّیت
و خصّ «التّین» بالقسم لانّه یشبه ثمار الجنّة لیس فیه و ما یبقی و یطرح،
و خصّ «الزّیتون» لکثرة منافعه و لانّه لا دخان لدهنه عند الایقاد و لا لحطب شجره.
«وَ الزَّيْتُونِ» شجرة مبارکة جاء بها الحدیث و هي ثمرة و دهن یصلح للاصطباغ و الاصطباح.
و قال قتادة: «التّین» الجبل الّذی علیه دمشق
«وَ الزَّيْتُونِ» الّذی علیه بیت المقدّس و هما جبلان ینبتان التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ و قیل: هما مسجدان بالشّام.
قال محمد بن کعب: «التّین» مسجد اصحاب الکهف «وَ الزَّيْتُونِ» مسجد ایلیا.
و قیل: هو قسم بجمیع نعم اللَّه الّتی منها «التّین» و هو طعام «وَ الزَّيْتُونِ» و هو ادام و اللّه اعلم.
وَ طُورِ سِينِينَ یعنی: الجبل الّذی کلّم اللَّه عزّ و جلّ علیه

موسـى (عليـه السـلام) بمـدين و اسـمه زبـير و معـنى: «سينين»: الحسن المبارك المزيّن، و اعطى رسـول اللّه (صلي اللـه عليـه وسـلم) امامـة بنت ابنتـه زينب قلادة و قال لها: سنه، سنه، سنه، اى حسن، حسن، حسـن و هى لغة حبشيّة.
و اصل «سينين» «سيناء»، و «سيناء» مفتوحة السّـين و مكسورتها.
و انّما قال هاهنا: «سينين» لانّ باج الآيات النّـون و هكـذا قوله: وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ فهو الآمن كقولـه: «حرمـا آمنـا» لكن ذكـره على بـاج آيـات السّـورة كمـا قـال في سـورة الصّافّات: «سلام على الياسين» و هو الياس فخـرج على باج آيات السّـورة و الكلام في مـدح الجبـل بالحسـن من قبل النّبات و الشّجر و الماء به.
وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ يعنى: وَ هذَا الْبَلَدِ الآمن اهله و هو مكـة كقولـه: «وَ مَنْ دَخَلَـهُ كـانَ آمِنـاً» يـأمن فيـه النّـاس في الجاهليّة و الاسلام و قيل في معنى «الامين»: اى مأمون على ما اودعه اللّه من معالم دينه.
قال المبرّد: هى اربعة اجبـل طـور تينـاء و هـو دمشـق، و طور زيتاء و هو بيت المقدس، و طـور سـيناء و هـو جبـل موسـى (عليـه السـلام)، و طـور تيمنايـا و هـو مكـة هـذه اقسام و المقسم عليه.
لَقَدْ خَلَقْنَـا الْإِنْسـانَ فِي أَحْسَـنِ تَقْـوِيمٍ اى اعـدل قامـة و احسن صورة و ذلك انّه خلق كلّ حيوان منكبّا على وجهه الّا «الانسـان» خلقـه مديـد القامـة يتنـاول مأكولـه بيـده، مزيّنـا بالعقـل و التّميـيز، و المـراد بالانسـان آدم (عليـه السلام) و قيل: هو عامّ في المؤمنين و الكافرين.
و قيل: هو خاصّ في ابى جهل:
و قيـل: في عتبـة و شـيبة و التّقـدير: في تقـويم أَحْسَـنِ تَقْوِيمٍ.
ثُمَّ رَدَدْناهُ يعـنى: «الانسـان» أَسْـفَلَ سـافِلِينَ يعـنى: الى

الهـرم و الخـرف و ارذل العمـر لكيلا يعلم من بعـد علم شـيئا فيضـعف جسـمه و يـذهب عقلـه و ينقص عمـره و السّافلون هم الضّعفاء من المرضى و الزّمنى و الاطفـال فالشّيخ الكبير

«اسفل» من هؤلاء جميعا

و «أَسْفَلَ سافِلِينَ» نكرة تعمّ الجنس كمـا يقولـون: فلان اكرم قائم.

فـاذا عـرّفت قلت القـائمين. و في مصـحف عبـد اللَّه: «اسفل السّافلين»

و قال الحسن و مجاهـد و قتـادة: «ثُمَّ رَدَدْنـاهُ» الى النّـار يعنى: الى «أَسْفَلَ سـافِلِينَ» لانّ جهنّم بعضـها «اسـفل» من بعض.

و قال ابو العالية: يعني: الى النّار في اقبح صورة

ثمّ استثنى فقال: إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فانّهم لا يردّون الى النّـار و من قـال بـالقول الاوّل قـال رددنـاه «أَسْفَلَ سافِلِينَ» فزالت عقولهم و انقطعت اعمـالهم فلا تكتب لهم حسنة إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُـوا الصَّـالِحاتِ فانّـه يكتب لهم بعد الهرم و الخرف مثـل الّـذى كـانوا يعملـون في حال الشّباب و الصّحة.

قال ابن عباس: هم نفـر ردّوا الى ارذل العمـر على عهـد رسول اللَّه (صلي الله عليه وسلم) فانزل اللَّه عذرهم و اخبر انّ لهم اجر الّذى عملوا قبل ان تذهب عقولهم.

قـال عكرمـة: لم يضـرّ هـذا الشّـيخ كـبره اذ ختم اللَّه لـه باحسن ما كان يعمل،

و روى عن ابن عبـاس قـال: إِلَّا الَّذِينَ آمَنُـوا وَ عَمِلُـوا الصَّالِحاتِ اى إِلَّا الَّذِينَ قرءوا القرآن

و قال: من قرأ القرآن لم يردّ الى ارذل العمر.

فَلَهُمْ أَجْـرٌ غَيْـرُ مَمْنُـونٍ اى غـير مقطـوع لانّـه يكتب لـه كصالح مـا كـان يعمـل. ثمّ قـال: فَمـا يُكَـذِّبُكَ و قيـل: اىّ شيء «يُكَذِّبُكَ» و في المخاطب به قولان:

- احدهما انّه «الانسـان» و المعـنى: «فمـا» يحملـك على الكذب بعد هذا القسم و بعد هذا البيان بِالدِّينِ يعنى: بالجزاء و البعث.
- و قيـل: مـا يعرّضـك للكـذب و مـا يحملـك على التّكذيب ايّهـا «الانسـان» بعـدما عـاينت من دلائـل التّوحيد.

ميگويد: اى آدمى بعد ازين دلائل توحيد كه معاينت ديـدى و بعد از آنكه قسمها ياد كرديم و روشن باز نمـوديم، چـه چيز ترا برين دروغ ميدارد كه ميگويى جز او بعث نيسـت و فردا خداى با خلق شمار نكند و پاداش ندهد؟

- و القول الثّـاني الخطـاب للنّـبىّ (صـلي اللـه عليـه وسلم) و فيه اضمار، اى فَما يُكَذِّبُكَ بعد هذا البيـان و بعد هذه الحجّة و البرهان الّا جاحد؟
- و قيل: معناه: من ينسبك يا محمد الى الكذب بعـد هذا البيـان و بعـد قـدرتنا على خلـق «الانسـان» و تقويمه. اى كلّ شيء يصدّقك و يشهد لما جئت به.

و قال الفراء «فما» الّذى «يُكَـذِّبُكَ» بـانّ النّـاس يـدانون باعمـالهم كانّـه قـال: فمن يقـدر على تكـذيبك بـالثّواب و العقـاب بعـدما تـبيّن لـه من خلقنـا «الانسـان» على مـا وصفنا.

أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ اى باقضـى القاضـين. و قـال مقاتـل: أَ لَيْسَ اللَّهُ يحكم بينـك و بين اهـل التّكـذيب يـا محمد؟! و قيل: هو من الحكمة، و الحاكمون هم الحكماء و اللّه عزّ و جلّ احكمهم صنعا و تقديرا.

روى: انّ النّبيّ (صلي الله عليه وسلم):

- كـان اذا قـرأ هـذه الآيـة، قـال: «بلى و انـا من الشّاهدين»
- و يأمر بذلك على ما قال (صلي الله عليه وسلم): «من قرأ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ فليقل: «بلى و انا على ذلـك من الشّـاهدين» جيكـو اليس اللـه

بـاحكم الحـاكمين پـڙهي تـه كيس (پنهنجي دل ۾ آهسـتي) «بلى و انـا على ذلـك من الشّـاهدين» پڙهڻ گهرجي. اهـڙي نمـوني ٻين قـولن جي هـيئن پڙهي،

- و من قـــرأ: «أَ لَيْسَ ذلِـــكَ بِقـــادِرٍ عَلى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتى» فليقل: «بلى».
- و من قرأ: «فَبِـأَيِّ حَـدِيثٍ بَعْـدَهُ يُؤْمِنُـونَ» فليقـل: «آمنّا باللّه».
- و في رواية اخرى من قرأ في آخـر سـورة المُلـك: «فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِماءٍ مَعِينٍ» فليقل: «اللَّه».

اگر خواننده قرآن در نماز خوانـد اين آيـات، يـا بـيرون از نماز، اين كلمات كه در خبر است بگويد و اگر امام باشـد در نماز همچنين بگويد و قـوم بـر متـابعت امـام همچـنين بگويند.

النوبة الثالثة

قوله تعالى: بِسْـمِ اللَّهِ الـرَّحْمنِ الـرَّحِيمِ قلـوب العـارفين باللّـه عـرفت، و ارواح الصّـدّيقين باللّـه الفت، و فهـوم الموحّـدين بسـاحات جلالـه ارتفعت، و نفـوس العابـدين بالعجز عن استحقاق عبادتـه اتّصـفت، و عقـول الاوّلين و الآخرين بالعجز عن معرفة جلاله اعترفت.

نـام خداونـدى كـه عقـول عقلاء در ادراك جلال او خـيره شـده، آبـروى متعـزّزان در آب جمـال او تـيره گشـته، فهمهـاى خداونـدان فطنت از دريـافت صـفات كمـال او عاجز آمده. خلق عـالم جملـه جانهـا بـر من يزيـد عشـق نهاده و جز حسرت و حيرت سود نـاكرده، همـه عـالم را ببـوى و گفت و گـوى خشـنود كـرده و جرعهاى از كـأس عزّت خود بكس نداده:

ای گشـته اسـير در بلای تو   آن كس كه زند دم ولای تو

عشّـاق جهـان همـه شده واله   در عالم عـزّ كبريـاى تو

** **

قوله: وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُـونِ اللَّه تعـالى در ابتـداء اين سـوره بچهار چيز از مخلوقـات قسـم يـاد ميكنـد كـه لَقَـدْ خَلَقْنَـا الْإِنْسـانَ فِي أَحْسَـنِ تَقْـوِيمٍ انسـان آدم اسـت (عليـه السلام) يعنى: آدم را بـنيكوترً صـورتى آفريـدم و او را از جملـه مخلوقـات برگزيـدم، رقم محبّت بـرو كشـيدم و شايسته بساط خويش گردانيـدم، عناصـر حس و جـواهر قـدس و منـابع انس در قـالب وى پيـدا كـردم و آن گـه مقرّبان حضرت را و باشندگان خطّه فطـرت را فرمـودم كه: پيش تخت وى پيشانى بر خاك نهيد و بندهوار سـجده آريد كه خواجه اوست و شما چاكرانايد، دوست اوسـت و شما بندگانايد.

خاك بر سر كسى كه عزّ پـدر خـود آدم ندانـد و شـرف و جـاه و مـنزلت وى نشناسـد و درين قـالب خـاكى جـز باسمى و جسمى و رسمى راه نـبرد. خـبر نـدارد كـه آدم خود عالمى ديگرست.

عالم دواست: يكى عالم آفاق، ديگـر عـالم انفس و ذلـك قوله: «سَنُرِيهِمْ آياتِنـا فِي الْآفـاقِ وَ فِي أَنْفُسِـهِمْ». عـالم انفس آدم است و آدمىزاد،

** **

رب پـاڪ جي قـول (والـتين، والزيتـون والطورسـينين و هٰذالبلدالامين..)، ۾ رب پـاڪ پنهنجي مخلوقـات جي چئن شين جو قسم کڻي ياد تو ڏياري ته بيشـڪ اسـان انسـان کي سڀني کان سهڻي سانچي (تقـويم) ۾ پيـدا ڪيـو آهي. مطلب ته مون آدم کي سڀني مخلوقات کان پلو ۾ سهڻي وٽندڙ صورت وارو ڪـري پيـدا ڪيـو آهي، ۽ کيس سـڀني مخلوق کان پلارو چونديل برگزيدو ڪيو اٿم.

مفسر چوي ٿو ته خاڪ ان جي مٽي ۽ جنهن پنهنجي ذاڌي آدم جي عزت نه سُڃاتي. ۽ ان جو شرف ۽ جاه ۽ منزلت نه سڃاتا، ۽ هن خاڪي قالب ۽ سواءِ نالي، بدن، ۽ رسم کان ٻاهر واٽ هٿ نه ڪيائين. جنهن کي خبر ناهي ته آدم خود هڪ پيو عالم (جهان) آهي.

عالم آفاق ۽ عالم انفس جي ڀيٽ

چنان که در عالم آفاق زمین است و آسمان و آفتاب و ماه و ستارگان و نور و ظلمت و رعد و برق و غیر آن، در عالم انفس همچنانست.

عالم انفس

(جيئن آفاق واري عالم (جهان) ۾ زمين آهي، آسمان، سج، چنڊ، ستارا آهن، نور ۽ ظلمت، گوڙ ۽ وڄ، ۽ ٻيون شيون آهن، تيئن عالم انفس ۾ آهن

- زمينش عقيدت، (عالم انفس جي زمين (جنهن تي بنياد ٻڌل آهي) عقيدت آهي)
- آسمانش معرفت، (عالم انفس جو آسمان معرفت آهي)
- ستارگانش خطرت، (سندس تارا خطرت apprehensions آهن)
- ماهش فکرت، (سندس چنڊ فڪر يا خيال آهي)
- آفتابش فراست، (سندس سج سمجهه فراست آهي)
- نورش طاعت، (سندس نور طاعت، شريعت جي تابعداري آهي)
- ظلمتش معصيت، (سندس اونده انڌوڪار نافرماني (گناه) آهي
- رعدش خوف و مخافت، (سندس گرج گوڙ رعد خوف ۽ مخافت آهي)

- برقش رجاء و امنيّت، (سندس وج يا برق اميد امنيَّت آهي)
- ابرش همّت، (سندس ككر يا بادل همَّت اڳتي وڌڻ جي چاهت شؤق جو جذبو)
- بارانش رحمت، (سندس مِينهن يا وَسَ رحمت خداوندي آهي)
- درختش عبادت، (سندس وڻ عبادت آهي)
- ميوهاش حكمت.(سندس ميوو ڦر، يا ڦل، حڪمت آهي.)

شاه اين عالم كيست؟ دل (انهي جهان جو بادشاهه ڪير آهي؟ جواب دل)

اين شاه را وزير كيست؟ عقل (انهي بادشاهه جو وزير ڪير آهي؟ عقل.)

- سپاهش، حواسّ (سندس سپاهي حواس آهن)
- چاكرش، دست و پاى (سندس نوكر هٿ پير آهن)
- جاسوسش، گوش (سندس جاسوس ڪن آهن)
- رقيبش، چشم ترجمانش، (سندس رقيب، نگهبان اهي اکيون آهن جن مان اندر جي ترجماني ٿئي)
- زبان داعيش، (زبان سندس سڏيندڙ، حق جو آواز بلند ڪرڻ واري.)
- خاطر رسولش، (سندس خاطر، طبع يا اخلاق سندس پيغام پهچائيندڙ)
- الهام سفيرش، (الهام سندس سفير آهي)
- علم سلطانش! (علم سندس سلطان آهي، يعني دليل يا برهان)

حقّ جلّ جلاله پاكست و بزرگوار. آن خداوندى كه از مشتى خاك چنين صنعى پيدا كرد، و در آفرينش وى قدرت خود اظهار كرد. ازين عجبتر كه (حق جل جلاله

پاڪ آهي مٿاهون اوچو، وڏو. اهو خداوند جنهن خاڪ جي مُٺ مان اهڙي صنعت (آدم عليه السلام) پيدا ڪئي، ان جي پيدا ٿيڻ جو ذڪر پنهنجي قدرت جي اظهار سان ڪيائين، انهيءَ ڪان وڌيڪ عجب جي ڳالهه اها آهي ته

- از جوهری عالمی آفرید (جوهر مان عالم يا جهان پيدا ڪيائين)
- و از بادی عيسی مريم آفريد، (هوا (ڦوڪ) مان عيسيٰ فرزند مريم جو پيدا ڪيائين.)
- و از سنگی ناقه صالح آفريد، (پٿر مان صالح عليه السلام جي ڏاچي پيدا ڪيائين)
- و از عصاء موسی ثعبانی آفريد، (لٺ مان موسيٰ عليه السلام جو نانگ پيدا ڪيائين)
- و از دودی آسمان آفريد، (دونهين مان آسمان پيدا ڪيائين)
- از نوری فريشتگان آفريد، (نور مان فرشتا، ملائڪ پيدا ڪيائين)
- از ناف آهويی مشك بويا، (هرڻ جي ڍُن مان سهڻي خوشبوءِ واري مشڪ پيدا ڪيائين)
- از گاوی بحری عنبر سارا، (سامونڊي ڳئون مان عنبر سارا پيدا ڪيائين)
- از کرمی قزّی مايه ديبا، (ڪيڙي مان ريشم جو ميدو پيدا ڪيائين)
- از مُگسی عسلی مصفّی، (ماکيءَ جي مک مان ماکي عسل صاف ڪيل پيدا ڪيائين)
- از خاری گلناری زيبا، (ڪنڊن مان سهڻي گلنار پيدا ڪيائين)
- از گياهی حلوايی با شفا. (گاهه سبزي مان مٺا حلوي کاڄ پيدا ڪيائين)

حقّ جلّ جلاله منمايد که: صانع بعلّت منم، کردگار

بآلت منم، قهّار بحيلت منم، غفّار بمهلت منم، ستّار هر زلّت منم:

(انهن نشاين مان حق جل جلاله ڏيکاري ٿو ته بي سبب بي علت پيدا ڪرڻ وارو آءٌ آهيان، بنان اوزارن آلن جي ڪاريگري وارا ڪم ڪرڻ وارو آءٌ آهيان، بنا حيلي جي سختيءَ وارو قهارآءٌ آهيان، بنا دير جي بخشڻ وارو آءٌ آهيان، هر ڪمزوري عيب جو لڪائيندڙ ڍَڪُ ڍَڪيندڙ آءٌ آهيان.)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ در آفرينش آدم طورها ساخت،

(آدم عليه السلام جي ٺاهڻ ۾ ڪيترا ئي طور طريقا استعمال ڪيائين.

- يك بار گفت: از خاك آفريدم او را «كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ» (3.59)، 22.5، 30.20، 35.11، 40.67) هيڪر چيائين ته خاک، مٽي، دز مان ڪيس پيدا ڪيم.
- جاى ديگر گفت: از گِل آفريدم: إِنِّي خالِقٌ بَشَراً مِنْ طِينٍ (38.71)، من سلالة من طين (23.12) ٻين هنڌن تي چيائين ته مون بشر کي طين آلي مٽيءَ مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: از سلاله آفريدم: وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ من طين (23.12) سلالة من ماءِ مهين (32.8) ٻين هنڌن تي چيائين ته مون ڪيس سلاله مٽيءَ جي ٻِتر مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: صلصال مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (15.26، 15.28، 15.33) ٻئي هنڌ چيائين ته مون ڪيس حما مسنون جي صلصال مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخَّارِ (55.14)

معنى آنست كه:

- اوّل خاك بود، گِل گردانيد (پهريائين سڪي، خشڪ

خاڪ، دَرَ هو ان مان آلي مِٽي، گِلِ) ٿيو)
- گِل بود، سلاله گردانيد (آلي مٽيءَ مان سُـلاله ٿيـو، گهاٽي ڳڙندڙ، لِڳدار چنبڙندڙ مٽي ٿيو)
- سُلاله بود، حمـاء مسـنون گردانيـد (سـلاله هـو ان مان گرم ٽپڪندڙ، ڳڙندڙ مٽي ٿيو)
- حماء مسنون بـود، صلصـال گردانيـد (گـرم ڳڙنـدڙ حماءِ مسنون هو ان مـان صلصـال ٿيـو، کڙڪيـدار، آواز ڪندڙ، ٺِڪر وانگي، مٽي جو ڳوڙهو ٿيو)
- صلصـال بـود، جـانور گردانيـد (بي جـان، صلصـال ٺِـڪرهو، ان مان حياتيءَ وارو جاندار پيدا ٿيو)
- مُرده بود، زنده گردانيد (بي سـاهو، بي جـان مُئـل هو، ان مان ساهوارو، زنده، جيئرو ٿيو.)
- سـفال بـود، گوشـت و پوسـت و رگ و پی و اسـتخوان گردانيـد (پيـالي وانگي ڍانچي جهِـڙو skeleton وانگي هـو جنهن تي گوشـت، کَـل، رڳون، هڏا، چڙهيا.)
- نادان بود، دانا گردانيد. (اڄاڻ. اڻڄاڻندڙ، بي سمجه نادان هو، ڄاڻو، سمجهدار داناءُ ٿيو)

چون او را بحال ڪمال رسانيد، بر خود ثنـا ڪـرد ڪـه: لَقَـدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ.

جـيئن ڪيس ڪمـال جي انهيءَ حـال تـائين پهچايـائين تـه پنهنجي تعريف ڪيائين ته بيشڪ اسان انسان ڪي سـيني کان سهڻي سانچي تقويم پيدا ڪيو.

همچنين فرزند آدم (بلڪل اهڙي طرح آدم جي اولاد سان ڪيائين.)

- نطفه بود، علقه گردانيد (منيءَ جـو قطـرو، نطفـو هو جنهن مان علقه، رت جو ڊِڳُ ڪيائينس)
- علقـه بـود، مضـغه گردانيـد (علقـو هـو جنهن مـان مضغو، گوشت جو ٽُڪڙو ڪيائينس)
- مضغه بود، عظام و لحم گردانيد (مضغو هـو جنهن

تي هڏا □ گوشت چاڙهيائين.)

- مرده بود، زنده گردانيد (بي ساهو، بي جان مُئل هو تنهن □ ساهه وڌائين)
- نادان بود، دانا گردانيد (اڃاڻ، اڻڃاڻ، نادان هو، ڃاڻو، داناءُ ڪيائينس)
- آن گه بر خود ثنا کرد که: فَتَبارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِينَ. (ان وقت پنهنجي ثناءَ ڪيائين ته برڪت وارو آهي الله سيني کان سُٺو خلقيندڙ)

خاك را و نطفه را از حال بحال ميگردانيد، تا آنچه در ازل حکم کرده و قضا رانده بر وى برفت. همچنين سعيد را و شقى را از حال بحال ميگرداند گه در طاعت، گه در معصيت، گه در مجلس علم، گه در مجلس خمر، گه شادان و گه گريان تا آخر عهد که عمر شمرده بسر آيد و حکم ازلى درآيد: امّا الى الجنّة و امّا الى النّار. اگر دوزخى بود: ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِينَ، و گر بهشتى بود: فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ. حقّ جلّ و علا کرامت فرمايد بفضل و کرم خويش.

(آدم عليه السلام کي جنهن خاڪ مان جوڙيائين) □ آدم جي اولاد کي جنهن نطفي مان جوڙيائين (ڀنهي کي هڪڙي ارتقائي evolutionary حال کان ٻئي ارتقائي حال □ ڦيرائي ٿو. ايستائين جو ازل □ جيئن حڪم ڪيائين □ ان تي قضا وارو حڪم پورو ٿيو. اهڙي ئي نموني سڀاڳي سعيد □ نڀاڳي بدبخت ٺٺل دل واري شقيءَ کي هڪڙي حال مان ٻئي حال □ ڦيرائي ٿو، ڪڏهن طاعت فرمانبرداريءَ واري حال □ ته ڪڏهن بيفرماني گناهه واري حال □، ڪڏهن علم جي مجلس □، ڪڏهن خمر جي مجلس □، ڪڏهن خوشيءَ واري حالت □ شادان، ڪڏهن روئٹهارڪو گريان، ايستائين جو وعدي ڪيل وقت

جي پڇاڙي اچي ٿي پهچي، □ ازلي حڪم پورو ٿو ٿئي □ يا ته جنت ڏانهن يا ته جهنم ڏانهن (روانو ٿو ٿئي). جيڪڏهن (ازل جي لکئي مطابق دوزخي هو ته حڪم پورو ٿو ٿئي ته ثم رددناه اسفل سافلين. (پوءِ اسين کيس هيٺاهين کان هيٺاهين، بدترين جهنم □ موڪليون ٿا.) پر جيڪڏهن ازل جي لکئي مطابق بهشتي آهي ته پوءِ فلهم اجر غير ممنون جو حڪم ٿو ٿئي (يعني پوءِ انهيءَ لاءِ اڻ ميو اجر آهي.) حق جل و علا ، پنهنجي فضل □ ڪرم سان پنهنجي ڪرامت ٿو ڪري.